

НАПРЯМ 7. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

ЩОДО ПОВАГИ ДО СВОБОДИ ТА ОСОБИСТОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ

ГАЛЬЦОВА О. В.

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,

науковий співробітник

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

м. Харків, Україна

Свобода та особиста недоторканність є одним із фундаментальних прав людини, про що проголошено у ст. 29 Конституції України та закріплено у низці міжнародних актах (наприклад, у ст. 3 Загальної декларації прав людини, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основних свобод та інших загальноновизнаних документах у сфері прав і свобод людини).

У національному законодавстві визначено три аспекти (складові) права на свободу й особисту недоторканність: 1) фізична недоторканність (до якої відносять життя, здоров'я, тілесну недоторканність та статеву свободу особи); 2) моральна недоторканність (захист честі і гідності); 3) психічна недоторканність (незаконні методи впливу на психіку тощо). Усе це, звичайно, розповсюджується і на осіб, що відбувають кримінальні покарання.

Як вказують фахівці, при позбавленні громадянина одного з основних суб'єктивних прав – свободи волі – обмежується сукупність найбільш значимих для нього соціальних цінностей і благ – свободи пересування, спілкування, соціальних зв'язків, можливості розпоряджатися багатьма важливими суб'єктивними правами. Тому ізоляцію особи від суспільства більшість учених розглядає як комплекс правообмежень, оскільки позбавлення чи звуження обсягу її прав обумовлене саме ізоляцією такої особи.

У науковій літературі фахівці вказують, що у загальному розумінні ізоляція являє собою певне відсторонення від суспільства, яка фактично призводить до: 1) обмеження свободи пересування; 2) обмеження вибору місця

проживання; 3) обмеження у виборі характеру і роду занять; 4) обмеження у праві вільно визначати свій спосіб життя; 5) обмеження у ряді громадянських прав та обов'язків; 6) поміщення у середовище злочинців. Це означає, що засуджені особи під час виконання покарань, вимушені знаходитися з особами не за власним вибором та підпорядковувати своє життя відповідно до режиму відбування покарання. Також такі особи позбавляються контактів із протилежною статтю, до того ж існують певні обмеження і в побутовій сфері та ін. Отже, позбавлення фізичної свободи знаходить свій прояв у обмеженні деяких прав і свобод засудженої особи, вважають деякі автори.

Слід відмітити думку фахівців про те, що фізична ізоляція засуджених тісно пов'язана із соціальним аспектом свободи, який є певним обмеженням його незалежності. Свобода у соціальному плані може задовольнятися лише у відносинах між людьми та об'єднаннями. Обмеження незалежності проявляється у звуженні можливостей спілкування засуджених із певним колом осіб, а також у необхідності пристосувати свою поведінку до вимог режиму, підкорятися працівникам установи. Хоча життя в суспільстві завжди передбачає необхідність дотримання встановлених правил поведінки, у місцях позбавлення волі має місце більша залежність засуджених від правил режиму в установах виконання покарань, порівняно з життям в умовах вільного співжиття. Правила режиму позбавлення волі та увесь уклад життя засуджених побудований так, щоб поставити їх у певні рамки поведінки, через реалізацію яких мають досягатися цілі покарання. Тут учені вказують на обов'язок засудженого: дотримуватися розпорядку дня та відносин з працівниками установи; брати участь саме в тих заходах, які організуються адміністрацією; на обмеження у спілкуванні з людьми, що перебувають на свободі; спілкуванні з тими особами, які перебувають у місцях позбавлення волі та ін.

Але поруч з цим, науковці справедливо наголошують, що тлумачення свободи та недоторканності людини повинно здійснюватися в контексті сучасних міжнародних стандартів прав людини та практики Європейського суду з прав людини. Європейський суд з прав людини «право на свободу» та «право на особисту недоторканність» не розглядає як окремі права, проте судом не надано їх жодного формального визначення, указуючи, що це два аспекти одного права, які трактуються лише як фізична свобода.

Недоторканність, вважають фахівці, включає фізичну і духовну недоторканність, свободу діяти, розпоряджатися собою, тобто не знаходитися під контролем. Тому юридична природа цього права, на їх думку, ґрунтується на розумінні того, що кожна людина народжується вільною, що вона має право вільно обирати для себе характер і спосіб спілкування із зовнішнім для неї

світом, із будь-якими людьми та природою, що вона має право за власним розумінням будувати той світ, який її безпосередньо оточує, світ близьких для неї думок, почуттів, людей та речей, що вона вправі вимагати від інших людей та держави поважного ставлення до неї та невтручання в її справи та життєві обставини, здійснювати будь-які дії, узгоджені з вимогами закону.

Згідно зі ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права неспроможність або небажання державної влади забезпечити особисту недоторканність, якщо це виражається у небезпеці або погрозі життю або здоров'ю як фізичного, так і психічного, а також переслідуванні з боку влади або будь-яких фізичних осіб, означає порушення права на свободу або її недоторканність. У ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод фізична свобода людини, право на свободу та особисту недоторканність розглядаються як єдине сполучення слів, що означає захист від свавільного процесуального чи матеріального зазіхання на особисту свободу з боку державних органів.

Разом із тим, право на свободу людини може бути обмеженим. Але усі ці випадки прямо визначені у національному законодавстві, тобто, такі обмеження визнаються правомірними. При цьому слід враховувати те, що обмеження права на свободу людини не повинно суперечити ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і тому ці положення поширюються й на засуджених осіб. Виходячи з цього, адміністрації та персоналу установ виконання покарань під час здійснення своєї діяльності забороняється безпідставно обмежувати вказане право засуджених та діяти виключно у спосіб, що визначений законом та у межах наданих повноважень.

У зв'язку з цим є важливим положення ч. 3 ст. 63 Конституції України, що обмеження прав і свобод засуджених відбуваються виключно у межах, визначених законом і встановлені вироком суду та положення Мінімальних стандартних правил поведіння із в'язнями, які вказують, що тюремні правила і режими не повинні обмежувати більшою мірою свободу ув'язнених, зовнішні контакти і можливості для особистого вдосконалення, ніж це насправді необхідно, а також п. 60. 6. ЄПП, в якому йдеться, що засоби обмеження свободи руху ніколи не повинні застосовуватися для покарання.

Тому повага до свободи та особистої недоторканності засудженої особи означає:

1) створення в установах виконання покарань таких умов, які б забезпечували фізичну, моральну та психічну недоторканність особі, яка відбуває покарання;

2) відбуття покарання, коли унеможливилося заподіяння шкоди життю, здоров'ю, тілесній недоторканності та статевій свободі засудженій особі

(фізична недоторканність) як з боку персоналу установ виконання покарань, так і з боку інших засуджених;

3) таке ставлення до засуджених персоналом установ виконання покарань, яке б не порушувало їх честь та гідність (моральна недоторканність);

4) заборона свавільного, безпідставного обмеження свобод засуджених осіб, лише у випадках, що визначені у законі та встановлені вироком суду;

5) заборона безпідставного поміщення засуджених осіб у дисциплінарний ізолятор, карцер, приміщення камерного типу (одиначну камеру);

6) заборона створювати адміністрації установ виконання покарань додаткових видів підстав для арешту або затримання осіб, крім тих випадків, що визначені у чинному законодавстві;

7) заборона позбавляти свободи засуджену особу на більший термін, ніж передбачено національним законодавством;

8) заборона обмежень свободи руху засудженого у якості покарання та ін.

**Запорізька міська громадська
організація «Істина»**

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ
В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ
УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»**

27–28 вересня 2019 р.

м. Запоріжжя

УДК 34(477+100)(063)
С91

- С91 Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн:** Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2019 року. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. – 108 с.

У матеріалах представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн», яка була організована Запорізькою міською громадською організацією «Істина» 27–28 вересня 2019 року в м. Запоріжжі.

УДК 34(477+100)(063)